

Çay Bitkisinin Botanik ve Yetiştiricilik Sistematığı

Ayhan HAZNEDAR - Ziraat Mühendisi

- Botanik Tasnifi
- Yetiştirici Tasnifi

Botanik Tasnifi

Çay, çiçekli bitkilerin kapalı tohumlarının alt kısmının iki çenekli sınıfının serbest taç yapraklı alt sınıfından **Parietales** takımının **Theaceae** familyasının **Camellia** cinsindedir.

Kısım	: Çiçekli bitkiler	Phanerogamae
Alt Kısım	: Kapalı tohumlular	Angiospermea
Sınıf	: İki çenekliler	Dicotyledoneae
Alt Sınıf	: Serbest taç yapraklılar	Choripetales
Takım		Parietales
Familya	: Çaylar	Theaceae
Cins		Camellia
Tür		Camellia sinensis Camellia taliensis Camellia irirawadiensis Camellia pubicosta Camellia grailipies

1881 yılında, Ogust Kunntz isimindeki botanikçi, çay bitkisini *Camellia sinensis* olarak isimlendiriyor ve bu ismin sonuna parantez içinde (L) (OK) harflerini koymak sureti ile bu ismin Linaus ve O.Kuntze' ye ait olduğunu işaretliyor.

Camellia Sinensis'in üç varyetesi vardır:

- *Camellia Sinensis* Var. *Sinensis* (Çin Çayı),
- *Camellia Sinensis* Var. *Assamica* (Assam Çayı),
- *Camellia Sinensis* Var. *Cembodiensis* (Kambodca çayı)

Çin Çayı : Küçük mat ve sert yapraklıdır. Terkibinde tanenli maddeler ve kafein miktarı Assam çayına ve diğerlerine nazaran azdır. Dem rengi hafif, Yaprak verimi az, soğuğa oldukça dayanıklıdır.

Assam Çayı : Yaprak büyük, parlak yumuşak ve dala göre asık şekildedir. Terkibinde aromatik bileşikler ve kafein bakımından Çin çeşidine göre zengin dem rengi kuvvetlidir. Yaprak verimi fazla olmakla beraber soğuklara ve olumsuz şartlara karşı dayanıklı değildir.

Yetiştirici Tasnifi

Çay yetiştiricileri çayın sistematığına o kadar önem vermezler Bunlar daha ziyade ticari değere önem verirler, sınıflandırmayı da bu yolla yaparlar. Bunlar için varyete ve agrotipler şöyle tespit edilmiştir. Yetiştiriciler, formların, soyların, agrotiplerin, ekotiplerin veya bunlardan seçilmiş kültür tiplerinin isimlerini almazlar, her gurup için geçerli bir terim olan **JAT** tabirini kullanırlar. Çay tohumu yetiştigi yerin ismi altından satılır. Bu'da **`tohum jati'** olarak adlandırılmaktadır. Bu terimde bitkisel bir mana yoktur ancak aslına yöneltmek maksadıyla kullanılmıştır.

Çay bitkisinin jatları:

Çin Jatı

Çok gövdeli olup terbiye edilmediği takdirde üç metreye kadar yükseklikte bir ağaç formunu alabilmektedir. Erken çiçeklenir ve ikinci sene tohuma yatar. Köklenme kabiliyeti iyidir. Çelik ve daldırma ile kolayca üreyebilir. Sert soğuk kışlara dayanıklıdır. Aynı zamanda kurağa karşıda mukavemetlidir. Assam tipine nazaran daha az mahsul verir. Yüksek rakımlarda 1200 metrenin üstündeki bölgelerde yetişebilir. Yaprakları küçük 3,8-6,5cm sert, mat, pürüzsüz, ince dişli ve gagası belirsizdir. Yaprakları dik duruşludur.

Çin çeşidinde 2000 sürgün ortalama 453 gr gelir, Assam çeşidinde 453 gramında 1000 adet sürgün olur. İyi bir seleksiyon çalışmasında Assam tipine nazaran daha fazla mahsuldar polifenolça zengin bir Çin melezi elde etme imkanı vardır.

Çin Tipi Çayın Genel Özellikleri

- Olumsuz çevre şartlarına karşı daha dayanıklıdır.(kuraklık,hastalık,don, v.s)
- Sıkı bir ocak yapısı(dallanma) oluşturmaktadır.
- Sürgündeki yapraklar gövdeyle dik bir açı yaparlar.
- Sürgün boğum araları daha kısadır.
- Yaprak alanı küçük ve serttir.
- Yapraklardaki damarlar ve yaprak ucu (gagası) daha belirsizdir.
- Yüksek rakımda ve düşük sıcaklıkta yetişebilmektedir.
- Çiçeklenme oranı daha yüksektir.
- Köre yönelme daha fazladır.
- Fenolik bileşiklerin oranı daha düşüktür.

Çin - Hind --Hind- Çin veya Kamboçya Jat'ı

Ortalama 5 m yükseklikte tek gövdeli küçük bir ağaçtır. Yaprakları sert parlak pürüzsüz ince dişli gagası belirsizdir, yapraklar dik duruşludur ve (V) şeklinde bükülmüştür. Sonbaharda yaprakları hafifçe kızarır ve bunlardan yapılan çaylar çok kaliteli olur.

Assam jat'ı

5 değişik tipte Assam Jat'ı mevcut olup bunlar 6- 18 metre yüksekliğe kadar boylanan ve dallanan tek gövdeli ağaçlardır.

Assam tipi çayların genel özellikleri.

- Olumsuz çevre şartlarına soğuk ve hastalıklara karşı hassastır.
- Gevşek bir ocak yapısına sahip olup dallanma oranı seyrekdir.

- Sürgün yaprakları gövdeye göre sarkık durumda olup yarı diktir.
- Sürgün boğum araları uzundur.
- Köre yönelme daha azdır.
- Yapraktaki damar araları ve yaprak ucu (gagası) daha belirgindir.
- Verimli bir yapıya sahiptir.
- Çiçeklenme oranı daha düşüktür
- **Fenolik bileşiklerin oranı daha yüksektir.**
- Fenolik bileşiklerin oranı daha yüksektir.
- Fenolik bileşiklerin oranı daha yüksektir.
- Fenolik bileşiklerin oranı daha yüksektir.
- Fenolik bileşiklerin oranı daha yüksektir.

Parlak yapraklı assam : Çok hassas ve nazik bir Jat'tır. Yaprakları orta duruşlu, parlak, damar araları kabarık, dişli ve parlak açık yeşil renktedir. Yaprak 15,2-20,3cm uzunlukta gagası barizdir.

Donuk yapraklı assam : Çok iyi bir Jat' tır. Yaprakları oldukça yumuşak, parlak damar araları kabarık dişli umumiyetle bariz gagalı hafifçe sarkık duruşludur. Yapraklarında tüy bulunanlar çok mahsuldar ve iyi kalitelidir. Bilhassa Assam da ilkbaharda sürgün devresinde dünyanın en yüksek kaliteli ve değerli çayları verir.

Manipur :Kurağa mukavemetli, yaprakları parlak ve koyu yeşildir oldukça dar ve düz satırlı, orta duruşlu ekseriya orta damara doğru bükük, dişli ve bariz gagalıdır.

Burma :Kurağa karşı bir dereceye karşı dayanıklıdır. Yaprakları vasat büyüklükte ve oval biçimdedir koyu yeşil renkte ve düz satırlıdır. Yaprakları yarı dik duruşludur, damar araları kenarı oldukça dişli ve bariz gagalıdır,çelikleri kolay köklenir.

Lushai-büyük yapraklı assam :18 metreden fazla boy alır yaprakları 15,2 cm genişliğinde 35,5 cm uzunluğundadır sarkık,gevrek,kalın,dişli ve bariz gagalıdır. Az mahsul verir ve hoş gitmeyen bir aromaya sahiptir.

Melez Jat'lar

Müstesna bir çeşni için, saf Çin ve Çin - Hind'e nazaran Çin-Assam veya Çin - Hind - Assam melezleri tercih edilmektedir. Assam kanı melez üzerindeki hâkimiyeti mahsul miktarı ile kaliteyi artırmaktadır. Fakat bitkinin soğuğa karşı mukavemetini ve aroma kapasitesini azaltmaktadır